

การเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชน ภายใต้บริบทของการปฏิรูปทางการเมืองไทย

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม¹

กระแสสังคมที่เคลื่อนไหวให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองอย่างขนานใหญ่ภายหลังเหตุการณ์นองเลือดในเดือนพฤษภาคม 2535 เป็นต้นมา ได้ทำให้โฉมหน้าการเมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นอย่างชัดเจน มีการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกันยายน 2535 และมีการผลักดันจากภาคประชาชนเพื่อให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองขึ้นในประเด็นสำคัญ ได้แก่ การขยายสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมของประชาชน การ

ปรับปรุงองค์กรและกลไกของรัฐสภาให้เป็นประชาธิปไตย รวมทั้งการเพิ่มระบบและกลไกการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล

ในปี 2537-2540 กลุ่มพลังประชาธิปไตยต่าง ๆ ได้เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน องค์กรที่มีบทบาทสำคัญในครั้งนั้น ได้แก่ เครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตย เครือข่ายผู้หญิง เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน 11 เครือข่าย เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน สภา-

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

ทนายความ และชมรมแพทย์ชนบท เป็นต้น โดยมีคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการ ผลของการเคลื่อนไหวได้นำไปสู่การจัดตั้ง “สภาร่างรัฐธรรมนูญ” (สสร.) การเคลื่อนไหวได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง จนในที่สุดรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปทางการเมืองได้ผ่านรัฐสภาและประกาศใช้ในเดือนตุลาคม 2540

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ ถือเป็นฉบับที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด โดยให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง และหลากหลายรูปแบบ ภายใต้บริบททางการเมืองดังกล่าว ประกอบกับการขยายตัวของพื้นที่ประชาสังคม ได้ทำให้ขบวนการภาคประชาชนมีการเคลื่อนไหวจำนวนมาก ปัญหาความขัดแย้งเชิงโครงสร้างของสังคมไทยที่สะสมมาเป็นเวลานาน จึงปรากฏตัวออกมาให้เห็นในรูปของการเรียกร้องต่าง ๆ บทความนี้ต้องการวิเคราะห์ถึงการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชนภายใต้บริบทของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน โดยในส่วนแรกจะแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์ขบวนการภาคประชาชน รวมทั้งแสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนอย่างไร

1. ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในสังคมไทยปัจจุบัน

ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างเป็นรอยร้าวที่ฝังรากลึกในระดับโครงสร้างของสังคมที่มีมานานแล้วและทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ปัญหาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นนั้น เป็นภาพสะท้อนของความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอันสลับซับซ้อน และเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนอย่างหลากหลายในปัจจุบัน

ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่สำคัญในปัจจุบันมีอย่างน้อย 5 มิติ ดังนี้
มิติแรก เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจของผู้จัดการรัฐ (State managers) ในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งได้สร้างปัญหาขึ้นอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ หนึ่ง การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโต โดย

ทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรง สอง รัฐสนับสนุนการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ แต่ทอดทิ้งภาคเกษตรกรรมให้ตกอยู่ในสภาพล้าหลังและยากจน สาม ปัญหาการพัฒนาที่ตั้งเอาทรัพยากร (แรงงาน พลังงาน วัตถุดิบ และน้ำ) จากชนบทไปใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม อันทำให้ภาคชนบทตกอยู่ในสภาพขาดแคลน ขณะเดียวกันก็ผลักดันทุนอันเกิดจากการพัฒนาไปให้ภาคชนบทเป็นผู้แบกรับภาระ

จากปัญหาดังกล่าวนี้นำให้คนในชนบทซึ่งไม่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือจัดการทรัพยากร (ป่า น้ำ และดิน) ในท้องถิ่นของตนเอง แต่กลับตกอยู่ในสภาวะล่อแหลมที่จะอดตาย และอาจถูกขับไล่ออกจากที่ทำกินที่ครอบครองมาตั้งแต่บรรพบุรุษ รวมทั้งหมิ่นเหม่ต่อการขาดแคลนทรัพยากร เนื่องจากถูกแย่งยึดไปใช้ในการพัฒนาจำนวนมากดังได้กล่าวมาแล้ว อันทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านผู้ประสบปัญหาโดยตรง เพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวและต่อสู้กับรัฐให้ยกเลิกโครงการที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เขื่อนและโรงไฟฟ้า) ขณะเดียวกันก็เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรโดยพวกเขาเอง รวมทั้งการแก้ปัญหาความยากจน

มิติที่สอง ความขัดแย้งอันเกิดจากรัฐรวมศูนย์ และเน้นกำหนดนโยบายจากเบื้องบนลงล่าง โดยท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจต่ำ การตัดสินใจส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องสำคัญ มักกระทำโดยหน่วยงานระดับสูงของรัฐที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพ ท้องถิ่นเป็นเพียงผู้รับนโยบายและงบประมาณจากส่วนกลางมาดำเนินการเท่านั้น

รัฐรวมศูนย์ดังกล่าวนี้นำไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอย่างน้อย 3 ประการ คือ หนึ่ง เนื่องจากผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายเป็นผู้อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ ทำให้นโยบายที่ออกมามีลักษณะลำเอียงเข้าข้างภาคเมืองและก่อให้เกิดการเอาเปรียบชนบท รวมทั้งการโอนย้ายทรัพยากรจากท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาเขตเมืองใหญ่อีกด้วย สอง มีการกำหนดนโยบายและดำเนินการอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นต้องขออนุมัติโครงการจากส่วนกลางโดยผ่านหลายขั้นตอนและใช้เวลานาน อันเป็นช่องทางให้เกิดการคอร์รัปชัน และ สาม นโยบายหลายอย่างที่กำหนดจากส่วนกลาง โดยท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมใน

การตัดสินใจ ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น อันนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับส่วนกลางอยู่บ่อย ๆ

มิติที่สาม เป็นความขัดแย้งในมิติทางการเมือง ระหว่างทางเลือกประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) กับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เนื่องจากในปัจจุบันนี้ ประชาธิปไตยแบบตัวแทนกำลังตกอยู่ภายใต้วิกฤตแห่งความชอบธรรม (Legitimacy crisis) เนื่องจากมักถูกวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอว่ามีการซื้อเสียง และมักเต็มไปด้วยการคอร์รัปชัน ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้ระบบรัฐสภาขาดเสถียรภาพ ดังจะพบว่าในช่วง 11 ปีที่ผ่านมา (2534-2545) ประเทศไทยมีรัฐบาลรวม 8 ชุด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ไม่ครบวาระ เนื่องจากมักประสบกับวิกฤตแห่งศรัทธาภายในเวลาอันรวดเร็ว โดยมีการเดินขบวนขับไล่จากประชาชน ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อมวลชน และถูกอภิปรายไม่ไว้วางใจจากพรรคฝ่ายค้านในสภา จนกระทั่งไม่สามารถบริหารบ้านเมืองต่อไปได้ ขณะเดียวกันภาคประชาชนบางส่วนได้มีการเสนอให้ใช้ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมขึ้นมาท้าทาย กระนั้นก็ตาม ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมก็ได้รับการตอบสนองจากสาธารณชนอย่างกว้างขวางมากนัก อันทำให้ความขัดแย้งระหว่างทางเลือกประชาธิปไตย 2 แบบ ยังคงดำรงอยู่ต่อไปอีก

มิติที่สี่ ความขัดแย้งระหว่างขบวนการของภาคประชาชนที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น พร้อม ๆ กับดำเนินการต่อสู้เพื่อขยายพื้นที่ทางการเมือง (Political space) ของพวกตนให้กว้างขวางออกไป กับภาคราชการที่ยังคงมีลักษณะอำนาจนิยมสูงและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างเชื่องช้า อันเป็นที่มาของข้อเรียกร้องและวิธีการแก้ไขปัญหาก็แตกต่างกันและขัดแย้งกันหลาย ๆ ประเด็น

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่ราชการมีอำนาจสูงมาก (Bureaucratic Polity—Riggs 1966) จนชั้นนำข้าราชการมักมองประชาชนผู้ถูกปกครองว่าขาดการศึกษาและ “โง่เขลา” พวกเขาเคยชินกับการกำหนดนโยบายจากเบื้องบนลงล่าง โดยไม่ค่อยฟังเสียงของประชาชน แต่ในปัจจุบันนี้ขบวนการภาคประชาชนได้เติบโตและเข้มแข็งขึ้นมากแล้ว พร้อมกับก้าวขึ้นมาเรียกร้องเพื่อให้มีการ

ปกครองตนเองในระดับท้องถิ่น และขอมีเอี่ยวในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย แต่ก็ยังคงถูกกีดกันจากชนชั้นนำราชการ อันนำไปสู่ข้อขัดแย้งอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้พ้น

ดังจะพบว่า เมื่อหน่วยงานของรัฐต้องการจัดทำโครงการขนาดใหญ่ที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม ฝ่ายประชาชนก็ได้เคลื่อนไหวเรียกร้องในการมีส่วนร่วมตัดสินใจ (เช่น การทำประชาพิจารณ์ และการยื่นรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อเสนอร่างกฎหมาย) ในกรณีนี้ องค์กรภาคประชาชนพบว่า หน่วยงานของรัฐมักไม่ได้ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างจริงจัง และมักจัดให้ประชาชนมีส่วนร่วมแบบพอเป็นพิธีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับ การตัดสินใจของรัฐ เนื่องจากสามารถกล่าวอ้างได้ว่าให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมแล้ว ซึ่งบ่อยครั้งที่สร้างความไม่พอใจให้กับองค์กรภาคประชาชน และนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงในที่สุด

มิติที่ห้า ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความเป็นอิสระของรัฐที่ต่ำลงอย่าง มาก อันเนื่องมาจากการพึ่งพิงระบบทุนนิยมโลก ทำให้ผู้จัดการรัฐไทยตกอยู่ ภายใต้แรงกดดันจากประเทศมหาอำนาจ และองค์กรโลกบาลทั้งหลาย เช่น ธนาคารโลก (World Bank) องค์กรการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Funds-IMF) องค์กรการค้าโลก (World Trade Organization -WTO) และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคของการเปิดเสรีทางการค้า เปิดเสรีทางการเงิน และเปิดเสรีทางการตลาด อันทำให้ประเทศไทยต้องผูกพันต่อระบบทุนนิยมโลก ในรูปของการพึ่งพิงที่ขาดอำนาจการต่อรองอย่างชัดเจน

การพึ่งพิงระบบทุนนิยมโลกที่สำคัญในปัจจุบันมี 5 ด้าน คือ *หนึ่ง* การพึ่งพิงตลาดส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพึ่งพิงตลาดอเมริกากับญี่ปุ่น *สอง* การพึ่งพิงสินค้านำเข้าประเภทวัตถุดิบ สินค้าขั้นกลาง น้ำมัน เครื่องจักร และ สินค้าอุปโภคบริโภค *สาม* การพึ่งพิงเงินทุนจากภายนอก *สี่* การพึ่งพิงเงินกู้จากต่างประเทศ และ *ห้า* การพึ่งพิงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ผลของความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงระบบทุนนิยมโลกโดยขาดอำนาจการต่อ รอง ทำให้ประเทศมหาอำนาจและองค์กรโลกบาลสามารถส่งแรงกดดันต่อการ

กำหนดนโยบายของประเทศไทยได้สูง โดยเฉพาะนโยบายสำคัญด้านเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศมหาอำนาจ อันทำให้ผู้จัดการรัฐไทยขาดความเป็นอิสระในการตัดสินใจ และเกิดการท้าทายจากภาคประชาชนเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยของชาติขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศกำลังประสบกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

ตัวอย่างการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่สะท้อนถึงปัญหาการขาดความเป็นอิสระของประเทศไทย ได้แก่ กรณีที่คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ได้ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นคือ นายชวน หลีกภัย และนายมิเชล กองเคิร์ธส์ ผู้จัดการ IMF เพื่อให้เปิดเผยบันทึกข้อตกลงลับที่รัฐบาลไทยได้ทำไว้กับ IMF และขอให้ IMF แสดงความรับผิดชอบต่อความผิดพลาดของมาตรการที่ IMF กำหนดให้แก่วัฒนธนาธิปไตยในการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจ

ในปี 2541 “กลุ่มพันธมิตรก๊วนักกุตชาติ” ได้เคลื่อนไหรร่วมกับเครือข่ายเดือนตุลาและสมานพันธ์ประชาธิปไตย เพื่อคัดค้านการออกกฎหมายเศรษฐกิจ 11 ฉบับ ที่เปิดช่องทางให้ทุนต่างชาติเข้ามาครอบงำเศรษฐกิจไทย นอกจากนี้ ในปีเดียวกัน “คณะกรรมการประสานงาน 11 องค์การประชาชนอีสาน” กว่า 2,000 คน ได้รวมตัวกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อประกาศคำขวัญ “พักชำระหนี้ต่างชาติ ประกาศเอกราช เลิกทาสทุนนิยม” ขณะที่แพทย์และนักพัฒนาเอกชนได้จัดตั้ง “กลุ่มประชาคมกอบบ้านกุ่มเมือง” เพื่อเคลื่อนไหให้สาธาณชนรับทราบว่ประเทศไทยได้สูญเสียเอกราชไปแล้ว พร้อมกับรณรงค์ให้หันไปใช้แนวทางเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ฝ่ายพนักงานรัฐวิสาหกิจ นำโดยนายสมศักดิ์ โกศัยสุข ได้ออกมาคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ โดยกล่าวโจมตีว่เป็นนโยบายที่ถูกกำหนดจากต่างชาติ ดังที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนงที่รัฐบาลไทยทำไว้กับ IMF เพื่อให้ขายรัฐวิสาหกิจแก่ทุนต่างชาติ

นอกจากนี้ ในปี 2543 ได้มีการจัดตั้ง “กลุ่มนักวิชาการและนักธุรกิจที่ห่วงใยการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของรัฐบาล” แกนนนำสำคัญได้แก่ นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ อาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ดร. เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ศาสตราจารย์ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ คุณโสภณ

สุภาพงษ์ และคุณณรงค์ โชควัฒนา กลุ่มนี้ได้รับแรงจูงใจให้รัฐบาลทบทวนยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ยกเลิกการเปิดเสรีทางการค้าและการเงิน พร้อมทั้งถอนตัวออกจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของ WTO

ความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง 5 มิติที่กล่าวมาข้างต้น ได้ทำให้ผู้จัดการรัฐประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ให้ตกไปได้นานาประการ และกลายเป็นฝ่ายตั้งรับต่อการกดดันจากขบวนการภาคประชาชนที่ประกอบด้วย นักศึกษา ปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ กรรมกร ชาวนา และชนชั้นกลางในเมือง อันนำไปสู่ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองของผู้จัดการรัฐเองอยู่บ่อย ๆ

2. ขบวนการภาคประชาชนในปัจจุบัน

พัฒนาการของสังคมไทยตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมา ได้ทำให้พื้นที่ของประชาสังคมขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ภายใต้บริบทของความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่นับวันทวีความรุนแรงมากขึ้น และบรรยากาศของการปฏิรูปทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization) ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยให้ภาคประชาชนจัดตั้งองค์กรขึ้นจำนวนมาก

องค์กรจัดตั้งของภาคประชาชนที่สำคัญในห้วงก่อนทศวรรษที่ผ่านมา มีดังต่อไปนี้

1. สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน

ในปี 2536 ได้มีการจัดตั้ง “สมัชชาเกษตรกรรายย่อย” (สกย.) ขึ้นเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้านพรบ.สภาเกษตรกรแห่งชาติของรัฐบาลชวน 1 โดยในช่วงแรก สกย. ได้จัดตั้งกลุ่มตามประเด็นปัญหา 9 ปัญหา แต่เนื่องจากการเคลื่อนไหวจำกัดอยู่ในเขตภาคอีสานเป็นหลัก จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน” (สกย.อ.) และในปี 2539 ได้ขยายพื้นที่เป้าหมายเป็น 97 พื้นที่ เป็นเครือข่ายครอบคลุมทั้งภาคอีสาน มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองและจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ป่า และที่ดิน

แต่นับจากปี 2539 เป็นต้นมา สกย.อ.ได้แยกออกเป็นหลายกลุ่ม และเปลี่ยนแนวทางการเคลื่อนไหว โดยหันมาเน้นเฉพาะเรื่องการปลดหนี้สิน และเรียกร้องให้รัฐจัดสรรปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร รวมทั้งปัญหาที่หากินในเขตป่า โดยไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวในด้านปัญหาทรัพยากรดิน น้ำ และป่ามากนัก (ประภาส 2541: 58)

2. สมัชชาคนจน

เป็นการรวมกลุ่มของตัวแทนจากชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ จัดตั้งเมื่อปี 2538 ถือเป็นเครือข่ายของคนที่ย่ำแย่เปราะบางครอบคลุมประเด็นกว้างขวางทั่วประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเป็นเวทีรวมพลังของความร่วมมือ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และประสานความช่วยเหลือระหว่างกัน ในปี 2539 สมัชชาคนจนได้จัดโครงสร้างในลักษณะเครือข่าย 5 ด้าน (ครอบคลุม 47 กรณีปัญหา) ได้แก่ กลุ่มปัญหาเขื่อน กลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน กลุ่มปัญหาจากโครงการของรัฐ กลุ่มปัญหาผู้ป่วยจากการทำงาน และกลุ่มปัญหาชุมชนแออัด ต่อมาในปี 2540 สมัชชาคนจนได้ขยายเครือข่ายออกไปอีก คือ เครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือก 4 ภาค และเครือข่ายประมงขนาดเล็กภาคใต้ (ประภาส 2541)

3. เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.)

สมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงนับร้อยหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับราคาพืชผลตกต่ำเนื่องจากนโยบายเปิดเสรีการนำเข้าสินค้าเกษตร คกน.จัดตั้งอย่างเป็นทางการในปี 2538 โดยมีเป้าหมายเพื่อเคลื่อนไหวให้รัฐแก้ปัญหาป่าอนุรักษ์ทับที่ดินของชาวบ้าน และรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีข้อเรียกร้องที่เป็นรูปธรรม 2 ประการ คือ 1) ให้รัฐรับรองสิทธิในการอยู่อาศัยและหากินแก่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ และ 2) ให้รัฐเร่งออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อรองรับให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการป่าภายใต้กฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชน (ศยามล อัจฉรา และ

กฤษฎา 2545)

4. สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ

ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ในภาคเหนือได้รณรงค์เคลื่อนไหวเพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการป่าในรูปของ “ป่าชุมชน” โดยมีการรวมกลุ่มเป็น “คณะทำงานป่าชุมชน” จนถึงปี 2542 ได้จัดเวทีสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือขึ้น มีผู้เข้าร่วมเป็นชาวเมืองพื้นราบและกลุ่มชาติพันธุ์กว่า 1,500 คน จากป่าชุมชนกว่า 700 ป่า ในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ อันนำไปสู่การจัดตั้ง “สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ” ขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์การจัดการป่าชุมชน และผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่สอดคล้องกับชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าสมัชชาฯ ได้ร่วมมือกับคกก. อพช. และนักวิชาการ ในการระดม 50,000 รายชื่อตามมาตรา 170 แห่งรัฐธรรมนูญ เพื่อเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนต่อรัฐสภา

5. สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย

จัดตั้งขึ้นในปี 2541 โดยมีตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ 5 กลุ่ม ที่ประสบปัญหาป้อนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน คือ ปกาเกอญอ ลาหู่ ลีซู เมี่ยน และม้ง โดยมีอพช. และคนเมืองพื้นราบเข้าร่วมสนับสนุนด้วย สมัชชาฯ ทำหน้าที่ประสานงานให้เกิดการแลกเปลี่ยนปัญหาของแต่ละชนเผ่า รวมทั้งกำหนดทิศทางและแผนงานการเคลื่อนไหว โดยมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ 1) เรียกร้องให้รัฐบาลรับรองสิทธิแก่ชาวบ้านในการอยู่อาศัยและทำกินในป่าได้อย่างยั่งยืน 2) ผลักดันให้รัฐยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และ 3) ผลักดันให้รัฐบาลเร่งแก้ไขปัญหาเรื่องการลงรายการสัญชาติไทยแก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

6. เครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้

เป็นองค์กรของชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพจับปลาในท้องทะเลใกล้ชายฝั่ง โดยใช้อุปกรณ์และเรือขนาดเล็ก ปัญหาของพวกเขามาจากเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่ใช้ฮวนตากันธงขนาดเล็ก เพื่อให้สามารถจับปลาขนาดเล็กได้ และมีการลักลอบเข้ามาจับปลาในเขตหวงห้ามที่ห่างจากชายฝั่งน้อยกว่า 3,000 เมตร รวมทั้งมีเรือประมงปั่นไฟจับปลาเกะตักลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้ามเพิ่มขึ้น อันทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านที่นับวันจะจับปลาได้น้อยลง

ปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวประมงพื้นบ้านรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรขึ้นหลายแห่งในจังหวัดภูเก็ต กระบี่ พังงา และระนอง เป็นต้น องค์กรเหล่านี้ดำเนินการจัดทำแนวเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำและหญ้าทะเล และออกตรวจจับเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่รุกล้ำเข้ามาในเขตหวงห้าม 3,000 เมตร กลุ่มต่าง ๆ ได้ประสานงานและจัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์เคลื่อนไหวร่วมกัน จนกระทั่งนำไปสู่การจัดตั้งชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพังงา ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดกระบี่ ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดภูเก็ต และชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดระนอง

ชมรมทั้ง 4 จังหวัดได้เข้าร่วมกับ “สมัชชาคนจน” ในการชุมนุมยึดเยื่อเมื่อปี 2541 โดยมีข้อเรียกร้อง 3 ข้อ คือ 1) การขยายเขตอ่าวพังงา 2) การขยายเขตห้ามทำการประมงอวนลากอวนรุนเป็น 5,400 เมตร ทั่วประเทศ และ 3) การกำหนดเขตอ่าวระนอง และในเดือนกันยายน 2542 เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ได้กำหนดเป้าหมายสำหรับจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน อันประกอบด้วยมาตรการอนุรักษ์และฟื้นฟูสัตว์น้ำ โดยการทำลายเครื่องมือจับปลาขนาดเล็กให้หมดไป สร้างฐานชุมชนและพัฒนาศักยภาพผู้นำ ผลักดันให้รัฐกำหนดเขตอ่าวระนอง ใช้มาตรการลงโทษต่อเรือประมงปั่นไฟจับปลาเกะตักที่ลักลอบเข้ามาในอ่าวพังงา (ประภาส และอนุสรณ์ 2545)

7. เครือข่ายเหล้าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย

ชาวชนบทในอดีตมีการผลิตเหล้าเพื่อดื่มภายในชุมชน อาทิ สาโท อุ กระแช่ และไวน์ข้าว เป็นต้น แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวกลับถูกตีตราจากรัฐว่าผิดกฎหมายและมีการจับกุมผู้ฝ่าฝืนอยู่ตลอดเวลา โดยรัฐกลับอนุญาตให้นายทุนผูกขาดการผลิตเหล้ามาเป็นเวลานาน

ด้วยนโยบายเปิดเสรีทางการตลาด (Market Liberalization) ได้ทำให้คณะรัฐมนตรีมีมติเปิดเสรีการผลิตและจำหน่ายสุราขึ้นเมื่อกันยายน 2541 กระนั้นก็ตาม ยังคงมีประกาศจากกรมสรรพสามิตและกรมโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตเหล้าพื้นบ้านอยู่ ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเคลื่อนไหว เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกษตรกรผู้ผลิตเหล้าสาโทภาคเหนือตอนบน เครือข่ายเหล้าบ้าน เครือข่ายภูมิปัญญาเหล้าพื้นบ้านอีสาน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน

เครือข่ายเหล้านี้ได้เคลื่อนไหวในรูปของการสัมมนา จัดงานสาธิตกรรมวิธีการผลิตเหล้าพื้นบ้านที่สนามหลวง มีการจัดงานมหกรรมเหล้าพื้นบ้านอีสานเพื่อพึ่งตนเอง เรียกร้องให้กระทรวงการคลังและกระทรวงอุตสาหกรรมอนุญาตให้ชาวบ้านผลิตเหล้าได้ และเรียกร้องต่อกรมสรรพสามิตให้ยุติการจับกุมชาวบ้านที่ผลิตเหล้า และใน 2543 ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อร่างกฎหมายสุราฉบับใหม่ จนถึงมีนาคม 2544 จึงได้จัดตั้ง “เครือข่ายเหล้าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย” อันประกอบด้วยองค์กรเครือข่าย 4 ภาค คือ เครือข่ายภาคเหนือ (ประกอบด้วยกลุ่มจากเชียงราย พะเยา และน่าน) เครือข่ายภาคอีสาน (นครราชสีมา อุบลราชธานี บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และขอนแก่น) เครือข่ายภาคกลาง (ฉะเชิงเทรา) และเครือข่ายภาคใต้ (ชุมพร พัทลุง ตรัง สงขลา นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี)

ข้อเรียกร้องของเครือข่ายเหล้าพื้นบ้านแห่งประเทศไทยคือ ให้ออกพรบ.จัดแจ้งการผลิตและจำหน่ายเหล้าพื้นบ้านฉบับประชาชน พร้อมกับยกเลิกพรบ.สุรา พ.ศ. 2493 เพื่อให้สิทธิแก่ชาวบ้านในการผลิตเหล้าพื้นบ้านเพื่อการค้าได้ โดยจะต้องขออนุญาต เสียภาษีเหล้าให้แก่รัฐ และมีการควบคุมคุณภาพโดย “คณะกรรมการเหล้าพื้นบ้าน” ซึ่งประกอบด้วยตัวแทน 5 ฝ่าย คือ ตัวแทน

ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ตัวแทนภาครัฐ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และตัวแทนนักวิชาการ รวมทั้งให้รัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเหล่าพื้นบ้านให้มีคุณภาพมากขึ้น และพัฒนาระบบการผลิตและการจำหน่ายในเชิงเศรษฐกิจ

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ได้อ้างความชอบธรรมจากรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 ที่กล่าวว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น...” และมาตรา 50 ที่กล่าวว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม” รวมทั้งมาตรา 87 ที่ว่า “รัฐต้องสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยอาศัยกลไกตลาด กำกับดูแลให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม คุ่มครองผู้บริโภค และป้องกันการผูกขาดตัดตอนทั้งทางตรงและทางอ้อม...”

นอกจากนี้ยังมีการใช้มาตรา 170 ในการล่ารายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 50,000 รายชื่อ เพื่อยื่นเสนอ “ร่างพรบ.จัดแจ้งการผลิตและจำหน่ายเหล่าพื้นบ้าน” ต่อประธานรัฐสภา รวมทั้งมีการฟ้องร้องศาลปกครองให้ดำเนินการสอบสวนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานกรมสรรพสามิตที่จับกุมชาวบ้านที่ผลิตเหล่าพื้นบ้าน ให้เพิกถอนประกาศกระทรวงการคลังเรื่องวิธีการบริหารสุรา พ.ศ. 2543 ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมเรื่องหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการพิจารณาอนุญาตโรงงานสุรา พ.ศ. 2543

ผลจากการเคลื่อนไหวดังกล่าว ทำให้มีการผ่อนปรนการจับกุมชาวบ้านผู้ผลิตเหล่าพื้นบ้านในบางเขต รวมทั้งทำให้รัฐต้องหันมาให้ความสนใจต่อปัญหาเหล่าพื้นบ้านมากขึ้น โดยการตั้งคณะอนุกรรมการฯ ขึ้นมาศึกษา นอกจากนี้ คณะรัฐมนตรีมีมติในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 เรื่องการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนโดยส่งเสริมการผลิตสุราแช่ผลไม้ และสุราพื้นเมือง และผลิตภัณฑ์จากผลผลิตทางการเกษตรที่มีแอลกอฮอล์ไม่เกิน 15 ดีกรี

อย่างไรก็ตาม มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว ยังคงสร้างความไม่พอใจให้แก่เครือข่ายฯ เนื่องจากพวกเขาต้องการผลิตและจำหน่ายสุรากลั่นที่สูงกว่า 15 ดีกรี ด้วยเหตุนี้ทำให้เครือข่ายฯ ยังคงดำเนินการเคลื่อนไหวต่อไปอีก (ไม่ปรากฏ

ชื่อผู้เขียน 2544)

8. เครือข่ายสลัม 4 ภาค

ในปี 2524-2525 ปัญหาการไร้ที่ดินในสลัมมีความรุนแรงมาก ทำให้อปช.รวมกลุ่มกันเรียกว่า “กลุ่มศึกษาปัญหาสลัม” จนถึงปี 2529 ได้เกิดการประสานเป็นเครือข่าย 20 ชุมชน เรียกว่า “ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน” เพื่อหนุนช่วยกันในการต่อต้านและยับยั้งการไร้ที่อยู่ มีการชุมนุมเพื่อตอรองเกี่ยวกับสิทธิเพื่อที่อยู่อาศัย และรณรงค์สร้างความเข้าใจต่อสาธารณชนถึงปัญหาและความเดือดร้อนของชาวสลัม ขณะเดียวกัน ในปี 2532 ชุมชนแออัด 40 ชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจาก FOSTER ได้จัดตั้งเป็นเครือข่าย “กลุ่มรวมน้ำใจพัฒนา” ซึ่งมีการทำงานที่ใกล้ชิดกับ “ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน”

ในปี 2532 สมาพันธ์ชุมชนแออัดคลองเตย ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน กลุ่มรวมน้ำใจพัฒนา และตัวแทนจากชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา ได้ร่วมกันผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองเรื่องสิทธิที่อยู่อาศัย โดยจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ร่างกฎหมาย ให้มีหลักการเบื้องต้นคือ “ให้รัฐประกาศพื้นที่ชุมชนแออัดเป็นเขตเวนคืนเพื่อนำมาปรับปรุงให้ชาวบ้านได้กรรมสิทธิ์” มีการจัดตั้ง “คณะประสานงาน พรบ.ชุมชนแออัด 4 ภาค” เพื่อทำหน้าที่ประสานงานในการผลักดันกฎหมายดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ในปี 2541 ได้เกิดกระแสการไร้อยู่อีกครั้ง ตามนโยบายการพัฒนาเมื่อนำอยู่และชุมชนนำอยู่อย่างยั่งยืน คณะประสานงานฯ จึงได้จัดรูปองค์กรใหม่เป็น “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” อันประกอบด้วยสมาชิก 161 ชุมชน จาก 9 เครือข่าย คือ ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน กลุ่มพัฒนาชุมชนใต้สะพาน เครือข่ายริมทางรถไฟสายใต้-ตะวันตก เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา เครือข่ายชุมชนริมคูคลอง เครือข่ายชุมชนเขตประเวศ เครือข่ายชุมชนแออัดภาคใต้ เครือข่ายชุมชนเมืองเชียงใหม่ และเครือข่ายชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี

เครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้เคลื่อนไหวผลักดันร่างพรบ.ชุมชนแออัด มีการผลักดันให้รัฐนำที่ดินออกมาใช้เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน ติดตามและประสานการดำเนินงานของคณะกรรมการแก้ไขและป้องกันปัญหาชุมชน

แออัดให้มีนโยบายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนและการอยู่ร่วมกันของเมือง ติดตามข้อมูลเกี่ยวกับกองทุนต่าง ๆ และนำเสนอปัญหาการไม่ได้รับบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานของชาวชุมชน นอกจากนี้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ยังได้เคลื่อนไหวย่างพรบ.ชุมชนแออัด โดยใช้ช่องทางตามมาตรา 170 ในการเข้าชื่อ 50,000 รายชื่อ เพื่อยื่นเสนอร่างกฎหมายต่อรัฐสภา (มณีรัตน์ 2545)

9. สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย

เนื่องจากคนงานภาคอุตสาหกรรมจำนวนมากประสบปัญหาการเจ็บป่วยด้วยโรคจากการทำงาน เช่น โรคปอดอักเสบ จากฝุ่นฝ้ายในโรงงานทอผ้า สารตะกั่วในโรงงานอิเล็กทรอนิกส์ และสารเคมีในโรงงานเจียรไนเพชร เป็นต้น และคนงานที่เจ็บป่วยมักถูกเลิกจ้าง

ปัญหานี้ทำให้คนงานหญิงเจ็บป่วยที่ถูกเลิกจ้างได้รวมกลุ่มกันเป็น “สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย” ขึ้นในปี 2537 เพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยในการรักษาสุขภาพ ต่อสู้ทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ป่วยในศาล ร่วมมือกับกลุ่มนักวิชาการและอพช.ในการรณรงค์ผลักดันให้รัฐบาลมีนโยบายแก้ไขปัญหามือผู้ป่วยจากการทำงานอย่างชัดเจนในเดือนธันวาคม 2538 สภาเครือข่ายได้เข้าร่วมกับ “สมัชชาคนจน” เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีโอกาสพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองให้สูงขึ้นด้วย (วรวิทย์ 2545)

10. คณะกรรมการรณรงค์เพื่อสุขภาพและความปลอดภัยของคนงาน

เมื่อเกิดเหตุการณ์เพลิงไหม้โรงงานเคเดอร์ในเดือนพฤษภาคม 2536 อันทำให้คนงานเสียชีวิต 188 คน และบาดเจ็บ 469 คน ผู้นำแรงงาน นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการได้ลงมือให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย โดยเรียกร้องให้นายจ้างจ่ายค่าเสียหายแก่คนงาน ให้รัฐบาลดำเนินคดีต่อนายจ้างและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเกิดเพลิงไหม้ และให้แก้ไขนโยบายส่งเสริมการลงทุนที่จะต้องให้

ความสนใจต่อสุขภาพความปลอดภัยของลูกจ้างด้วย (บัณฑิต 2542: 116-118)

ในช่วงนั้นได้เกิดอุบัติเหตุครั้งสำคัญขึ้นบ่อย ๆ เช่น เดือนพฤษภาคม 2536 เกิดเพลิงไหม้โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าขนาดเล็กในเขตบางคอแหลม อันทำให้คนงานเสียชีวิต 10 คน เนื่องจากมีเหล็กติดกันไว้จึงไม่สามารถหนีเพลิงไฟออกมาได้ หลังจากนั้นอีก 3 เดือนต่อมา โรงแรมรอยัลพลาซ่าถล่ม เป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิต 133 คน และบาดเจ็บ 351 คน (บัณฑิต 2537: 16) ในปี 2540 เกิดเพลิงไหม้โรงแรมรอยัลจอมเทียน รีสอร์ท จังหวัดชลบุรี ทำให้มีผู้เสียชีวิต 91 ราย บาดเจ็บกว่า 50 ราย (วรวิทย์ 2545: 159) และในปี 2542 โรงงานเกษตรกรรมไทย (อบลำไยแห้ง) ได้เกิดระเบิดขึ้น ทำให้คนงานเสียชีวิต 36 คน และบ้านเรือนในละแวกใกล้เคียงเสียหาย 570 หลัง

จากสถานการณ์ดังกล่าว อพข.ร่วมกับองค์กรแรงงาน จัดตั้งเป็น “คณะกรรมการรณรงค์เพื่อสุขภาพและความปลอดภัยของคนงาน” ขึ้นในปี 2537 คณะกรรมการชุดนี้ได้เรียกร้องต่อคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน กระทรวงแรงงาน และกระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้แก้ไขปัญาสุขภาพและความปลอดภัยของคนงานอย่างจริงจัง (จะเด็จ 2537: 125-27) จนถึงปี 2540 คณะกรรมการรณรงค์ได้เรียกร้องให้รัฐบาลจัดตั้ง “สถาบันคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ” โดยให้เป็นองค์กรอิสระอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงแรงงานฯ บริหารในรูปของเบญจภาคี² ทำหน้าที่ให้ความคุ้มครองสุขภาพและความปลอดภัยจากการทำงานแบบครบวงจร นับตั้งแต่การป้องกัน ส่งเสริมสุขภาพ บริหารกองทุนเงินทดแทน การวิจัย และร่วมบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งให้โอนเงินจากกองทุนเงินทดแทนและสถาบันความปลอดภัยในการทำงานมาให้สถาบันเป็นผู้จัดการ มีการใช้สิทธิตามมาตรา 170 ในการรวบรวมรายชื่อ 50,000 รายชื่อ เพื่อยื่นเสนอร่างกฎหมายการจัดตั้งสถาบันแก่ประธานสภา

2. เบญจภาคี ประกอบด้วยคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจาก 5 ฝ่าย ได้แก่ ผู้แทนรัฐบาล ผู้แทนนายจ้าง ผู้แทนลูกจ้าง ตัวแทนผู้ป่วยจากการทำงาน และนักวิชาการ

11. เครือข่ายอพพ.ด้านเอดส์ภาคเหนือ

เนื่องจากสถานการณ์เอดส์ในภาคเหนือมีความรุนแรงมาก แต่รัฐบาลมิได้ให้การดูแลอย่างจริงจัง และมีการละเมิดสิทธิผู้ติดเชื้ออยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดเผยผลการตรวจเลือด จนกระทั่งในปี 2535 อพพ.ด้านเอดส์ในภาคเหนือตอนบนได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่าย อพพ. ด้านเอดส์ภาคเหนือ” เพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวให้สังคมรับทราบว่า เอดส์เป็นปัญหาที่สังคมจะต้องให้ความสนใจ มีการรณรงค์เกี่ยวกับสิทธิในการรักษาพยาบาล สิทธิด้านข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการตรวจค้นหาเชื้อเอชไอวี สิทธิในการประกอบอาชีพของผู้ติดเชื้อ และสิทธิในการตั้งครอบครัวของหญิงที่ติดเชื้อเอดส์ นอกจากนี้ยังรณรงค์เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางเพศของผู้ชาย และให้ความรู้เกี่ยวกับสุขศึกษาแก่ประชาชน โดยยืนยันว่า สังคมสามารถอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อได้ (กฤตยา และกนกวรรณ 2545)

12. คณะกรรมการรณรงค์เพื่อปฏิรูปสื่อ

ในอดีตที่ผ่านมาภาครัฐได้ผูกขาดการจัดการและควบคุมสื่อ แต่รัฐธรรมนูญมาตรา 40 มีเจตจำนงที่จะเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ที่เคยผูกขาดโดยรัฐอย่างชัดเจน ได้มีข้อบัญญัติว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นองค์กรอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่...และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม...(โดย)คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น...รวมทั้งการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม”

หลังจากรัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้ รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อยกร่างพรบ.จัดสรรคลื่นความถี่ ประกอบด้วยกรรมการจำนวน 30 คน อันเป็นตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของวิทยุ โทรทัศน์ กองทัพบก กรมประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารแห่งประเทศไทย ร่างกฎหมายฉบับนี้กำหนดให้คลื่นความถี่อยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรเดียว อันทำให้ภาคประชาชนมีโอกาสเข้าถึงได้ยาก และเป็นการปิดเบือนจากเจตนารมณ์ของมาตรา 40 องค์กร

ประชาชนจึงจัดตั้ง “คณะกรรมการติดตามมาตรา 40” ขึ้น อันประกอบด้วย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส) กลุ่มเพื่อประชาชน กลุ่มเยาวชนตาสับประด และสมาคมคนตาบอดแห่งประเทศไทย.

คณะกรรมการฯ ได้เคลื่อนไหวให้การบังคับใช้รัฐธรรมนูญเป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ต้องการให้คลื่นวิทยุ โทรทัศน์และโทรคมนาคมเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง พวกเขาได้ร่างกฎหมายจัดสรรคลื่นความถี่ฉบับภาคประชาชนขึ้น โดยมีข้อเสนอให้ภาคประชาชนได้รับการจัดสรรคลื่นความถี่ 20% จนทำให้พบบองค์การจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 ที่ออกมามีผลบังคับใช้ กำหนดให้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ” (กสช.) และให้ภาคประชาชนมีสิทธิใช้คลื่นความถี่ได้ไม่ต่ำกว่า 20% ของจำนวนคลื่นทั้งหมด

ภายหลังจากมีพบบ.ฉบับดังกล่าวแล้ว ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างยืดเยื้อ เนื่องจากผู้ประกอบการธุรกิจด้านวิทยุโทรทัศน์พยายามเข้าไปยึดกุมพื้นที่ในกสช. จนเกิดการคัดค้านเกี่ยวกับการคัดเลือกคณะกรรมการสรรหา กสช.ขึ้น โดยคณะกรรมการติดตามมาตรา 40 ได้กล่าวหาว่าการคัดเลือกคณะกรรมการสรรหา กสช.ไม่โปร่งใส ลัดขั้นตอน และไม่เปิดเผยต่อประชาชน จนต้องมีการคัดเลือกกรรมการสรรหาใหม่ในเดือนกันยายน 2543 แต่ผลปรากฏว่าตัวแทนของกลุ่มผู้ประกอบการสื่อขนาดใหญ่ได้เข้าไปเป็นกรรมการสรรหาเช่นเดิม

หลังจากนั้นได้จัดให้มีการรับสมัครกสช.ขึ้น ปรากฏว่ามีผู้สมัคร 103 คน ซึ่งจะต้องคัดเลือกให้เหลือ 14 คน มีการกล่าวหาว่าคณะกรรมการสรรหา ดำเนินการคัดเลือกโดยไม่โปร่งใส จนเกิดการประท้วงขึ้นอย่างกว้างขวาง แต่คณะกรรมการสรรหาไม่ฟังเสียงคัดค้าน และเมื่อได้รายชื่อกสช.ครบแล้ว ก็พบว่า เป็นบุคคลที่มีผลประโยชน์ได้เสียกับธุรกิจสื่อทั้งสิ้น โดยคณะกรรมการติดตามมาตรา 40 ร่วมกับองค์กรประชาชน เปิดเวทีปราศรัยแสดงความไม่ไว้วางใจในคณะกรรมการสรรหาขึ้นที่หน้าทำเนียบรัฐบาล มีการยื่นหนังสือประท้วงต่อประธานวุฒิสภา และยื่นฟ้องคณะกรรมการสรรหาต่อศาลปกครอง จนในที่สุดศาลปกครองมีคำสั่งยับยั้งไม่ให้กรรมการสรรหาส่งรายชื่อว่าที่กสช.ไปให้วุฒิสมาชิก

ต่อมาในเดือนกันยายน 2544 สัมมนาเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนที่ติดตามเรื่องการปฏิรูปสื่อ ได้จัดการประชุมเพื่อเปิดเวทีสรุปบทเรียนในหัวขั้ว 4 ปีของการเคลื่อนไหวเพื่อติดตามการปฏิรูปสื่อตามมาตรา 40 ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติให้เปลี่ยนชื่อ “คณะทำงานติดตามมาตรา 40” เป็น “คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ” (คปส.) เพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรนำในการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่อไป (ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน 2544)

13. เครือข่ายการเคลื่อนไหวหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้บัญญัติไว้ในมาตรา 82 ว่า “รัฐต้องจัดและส่งเสริมสาธารณสุขให้ประชาชนได้รับบริการที่ได้มาตรฐานและมีประสิทธิภาพอย่างทั่วถึง” ซึ่งถือเป็นนโยบายพื้นฐานสำคัญของรัฐในการให้บริการแก่ประชาชนในด้านสุขภาพและอนามัย

และเพื่อให้มาตรา 82 มีผลบังคับใช้ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภคได้ร่วมกับอพท. องค์กรประชาชน และวุฒิสมาชิก จัดสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ 2 ครั้งในเดือนเมษายน-พฤษภาคม 2543 ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ตกลงจัดตั้ง “โครงการรณรงค์เพื่อหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” อันประกอบด้วยสมาชิก 11 เครือข่าย³ เพื่อเป็นองค์กรประสานงานในการรณรงค์และผลักดันเกี่ยวกับหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ต่อมาเครือข่าย 11 องค์กร ได้มีการยกย่องพรบ.หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และรณรงค์ให้ประชาชนเข้าชื่อ 50,000 รายชื่อ เพื่อยื่นเสนอกฎหมายดังกล่าวต่อรัฐสภา ปรากฏว่าสามารถรวบรวมรายชื่อสำเร็จในเดือนมีนาคม 2544 (ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน 2544)

3. สมาชิก 11 เครือข่ายของโครงการรณรงค์เพื่อหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีดังต่อไปนี้

1) เครือข่ายองค์กรผู้บริโภคและสาธารณสุข 2) เครือข่ายเด็ก 3) เครือข่ายคนพิการ 4) เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี 5) เครือข่ายแรงงาน 6) เครือข่ายชุมชนแออัด 7) เครือข่ายผู้สูงอายุ 8) เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก 9) เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านภาคใต้ 10) เครือข่ายผู้หญิง และ 11) กองทุนสวัสดิการชุมชนเมือง

14. ขบวนการต่อต้านคอร์รัปชันการจัดซื้อยา

ในกระทรวงสาธารณสุข

นับจากปี 2541 ชมรมแพทย์ชนบท ร่วมกับชมรมเภสัชชนบท และ อพช.ด้านสาธารณสุข ได้ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการทุจริตในการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ในกระทรวงสาธารณสุข การเคลื่อนไหวเริ่มต้นด้วยการออกแถลงการณ์และให้สัมภาษณ์เพื่อเปิดโปงการทุจริตให้สาธารณสุขชนรับทราบ มีการทำจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรี และเรียกร้องให้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบกรณีทุจริตยา

การเคลื่อนไหวในครั้งนี้มีผลสะท้อนต่อกระทรวงสาธารณสุขอย่างสูง กล่าวคือ ทำให้รัฐมนตรี และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขลาออก รวมทั้งปลดกระทรวงถูกย้ายไปดำรงราชการที่สำนักนายกรัฐมนตรี และเมื่อมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาสอบสวน คณะกรรมการมีมติให้ไล่ออกข้าราชการระดับสูงจากส่วนกลาง 2 คน และส่วนภูมิภาค 1 คน รวมทั้งปลดออกข้าราชการระดับสูงในส่วนภูมิภาค 4 คน และข้าราชการอีก 23 คน มีความผิดวินัยไม่ร้ายแรง

ชมรมแพทย์ชนบท และชมรมเภสัชชนบท เป็นผลิตผลของขบวนการแพทย์และเภสัชกรรุ่น 14 ตุลา ที่มีความตื่นตัวทางการเมือง โดยพวกเขาสมัครใจทำงานในชนบทและมีการจัดตั้งองค์กรมาตั้งแต่ปี 2519 สำหรับการเคลื่อนไหวต่อต้านการคอร์รัปชันในการจัดซื้อยาของพวกเขา ได้รับการสนับสนุนจาก อพช. โดยจัดตั้งเป็นเครือข่าย 30 องค์กร⁴ มีการใช้สิทธิตามมาตรา 303 และ 304 ที่กำหนดให้ประชาชนไม่น้อยกว่า 50,000 คน เข้าชื่อร่วมกันเพื่อเรียกร้องให้มีการตรวจสอบพฤติกรรมกรรมการทุจริตของนักการเมืองและผู้บริหารระดับสูงได้ รวมทั้งได้อาศัยมาตรา 58 ซึ่งกำหนดให้ประชาชนมีสิทธิได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลของทางราชการ โดยเครือข่าย 30 องค์กร ยื่นหนังสือถึงคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของทางราชการเพื่อขอดูรายละเอียดเกี่ยวกับผลการสอบสวนต่อคณะ

4. เครือข่าย 30 องค์กร ประกอบด้วย เครือข่ายทำงานด้านสาธารณสุข 4 องค์กร เครือข่ายด้านสิทธิผู้บริโภค 5 องค์กร เครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อม 2 องค์กร เครือข่ายด้านเอดส์ 2 องค์กร เครือข่ายด้านเกษตรทางเลือก 4 องค์กร เครือข่ายด้านเด็ก 4 องค์กร เครือข่ายด้านอื่น ๆ 6 องค์กร

กรรมการป.ป.ป. (นวนล้อย และชัยยศ 2545)

3. วิเคราะห์การจัดตั้งและการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน

กล่าวโดยสรุป ในห้วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ขบวนการภาคประชาชนในชนบท กลุ่มชาติพันธุ์ ชาวประมงพื้นบ้าน กรรมกร ชาวล้ม และคนชั้นกลางต่างมีการเคลื่อนไหวอย่างกว้างขวาง เหตุที่เป็นดังนี้เนื่องจากการเติบโตของประชาสังคม อันทำให้ขบวนการภาคประชาชนสามารถดำเนินการต่อสู้เพื่อขยายพื้นที่ทางการเมือง (Political Space) ให้กว้างออกไปได้ค่อนข้างมาก

ปริมณฑลของประชาสังคมขยายตัวออกไปค่อนข้างมากในปัจจุบันนี้ เนื่องจาก *ประการแรก* การเติบโตของชนชั้นกลางสมัยใหม่ ที่มีลักษณะเป็นปัจเจกชนนิยมและโยยหาสิทธิเสรีภาพในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง *ประการที่สอง* การปฏิรูปทางการเมืองที่ทำให้มีลักษณะเปิดกว้างและเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น *ประการที่สาม* การเปิดเสรีด้านสื่อมวลชน โดยรัฐได้ลดบทบาทในการควบคุมการจัดสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ แม้ว่าภาคธุรกิจจะเข้าไปมีบทบาทอย่างสูงในการผลิตสื่อ แต่สถานการณ์ดังกล่าวได้เปิดช่องทางให้ภาคประชาชนสามารถเข้าไปใช้สื่อในการรณรงค์เคลื่อนไหวได้มากกว่าแต่ก่อนอย่างเด่นชัด

ขบวนการภาคประชาชนในห้วง 10 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จัดตั้งในรูปแบบของ “เครือข่าย” (Networkings) เนื่องจากการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันประเด็นเชิงนโยบายหนึ่ง ๆ นั้น ไม่สามารถกระทำโดยองค์กรเดียว จึงทำให้มีการร่วมมือระหว่างองค์กรพันธมิตรหลาย ๆ องค์กร ซึ่งแต่ละองค์กรต่างมีสภาพเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงไม่สามารถยกบทบาทขององค์กรใดองค์กรหนึ่งขึ้นมาเป็นองค์กรนำได้ และเพื่อให้องค์กรพันธมิตรที่มีแนวคิดสอดคล้องกันสามารถร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งในรูปแบบของเครือข่ายขึ้น

เครือข่ายจึงเป็นเวทีหรือศูนย์รวมของตัวแทนจากองค์กรสมาชิกทั้งหลาย ทำหน้าที่ประสานร้อยรัดองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหว

ผลักดันไปในทิศทางเดียวกันได้อย่างมีพลัง บางเครือข่ายอาจมีขอบเขตของประเด็นการเคลื่อนไหวกว้างขวาง (เช่น สมัชชาคนจน) แต่ส่วนใหญ่แล้วหลายเครือข่ายมีขอบเขตการเคลื่อนไหวค่อนข้างเฉพาะ (เช่น เครือข่ายเหล่าพี่น้องบ้านแห่งประเทศไทย สมัชชาปาชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค เป็นต้น) แต่เนื่องจากเครือข่ายทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างองค์กร ทำให้เครือข่ายมีขอบเขตของสมาชิกครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ดังจะพบว่า บางเครือข่ายมีการจัดตั้งครอบครัวในระดับภูมิภาค และบางเครือข่ายมีสมาชิกครอบครัวในระดับประเทศ

เครือข่ายเป็นรูปแบบการจัดตั้งองค์กรในแนวนอน (Horizontal linkage) ตัวแทนของแต่ละองค์กรที่เข้ามาประสานงานกับเครือข่ายต่างมีสถานภาพเท่าเทียมกัน ดังนั้น การทำงานจึงมีความเป็นประชาธิปไตยสูง กล่าวคือ สายการบังคับบัญชาสั้นและไม่ชัดเจน เวทีการประชุมของเครือข่ายเน้นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง โดยทุกฝ่ายต่างรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน นอกจากนี้เครือข่ายยังมีประสิทธิภาพสูงในการเคลื่อนไหว ไม่ติดขัดกับระเบียบข้อบังคับ และผลการตัดสินใจของที่ประชุมเครือข่าย สามารถสื่อสารไปยังสมาชิกของแต่ละองค์กรได้อย่างรวดเร็ว โดยผ่านตัวแทนองค์กรที่เข้าร่วมในเครือข่ายนั้น ๆ

ลักษณะสำคัญของขบวนการภาคประชาชนประการต่อมาได้แก่ พันธมิตรและแนวร่วมในการเคลื่อนไหวของพวกเขามีความหลากหลายมาก ดังจะเห็นว่าพันธมิตรของขบวนการคนชายขอบ (ชาวนา กรรมกร กลุ่มชนเผ่า ชาวสลัม) ประกอบด้วย อาจารย์มหาวิทยาลัย อพช. นักศึกษา และสื่อมวลชน อันทำให้ขบวนการของผู้ไร้อำนาจในสังคมมีศักยภาพในการเคลื่อนไหวสูง เนื่องจากพันธมิตรและแนวร่วมของพวกเขาส่งเสริมเข้าถึงข้อมูลและทรัพยากรอื่น ๆ ได้กว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการเคลื่อนไหว และสามารถเข้าพบรัฐมนตรีหรือนักการเมืองคนสำคัญเพื่อก่อให้เกิดการเจรจาต่อรองได้

การนี้ก็ตาม แม้เครือข่ายต่าง ๆ จะมีผู้สนับสนุนอย่างหลากหลาย แต่เป็นการยากที่จะกล่าวว่าขบวนการเหล่านี้ไม่มีลักษณะทางชนชั้น เนื่องจากสภาพ

ปัญหาที่ก่อให้เกิดการต่อสู้และสมาชิกหลักหรือสมาชิกส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมต่อสู้มีลักษณะทางชนชั้นอย่างชัดเจน เช่น สมัชชาคนจน สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ต่างเป็นขบวนการชนชั้นล่างของสังคมอย่างเด่นชัด แม้จะมีชนชั้นอื่น ๆ (นักวิชาการ นักศึกษา และนักพัฒนาเอกชน) เข้าไปให้การสนับสนุนอย่างกว้างขวางก็ตาม

เมื่อพิจารณาถึงข้อเรียกร้องของขบวนการภาคประชาชน จะพบว่า การเรียกร้องของพวกเขายังคงเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจระยะสั้นของสมาชิกภายในกลุ่มเป็นด้านหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นของการก่อรูปขบวนการ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ข้อเรียกร้องได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ประเด็นที่ก้าวหน้าและมีลักษณะเป็นผลประโยชน์ของสังคมในวงกว้างมากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงถึงอิทธิพลของนักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการที่เข้าไปให้การสนับสนุนแก่ขบวนการภาคประชาชนอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในการเคลื่อนไหวนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้ข้อเรียกร้องกลายเป็นผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม เพื่อทำให้การเคลื่อนไหวนั้นมีความชอบธรรมและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

เครือข่ายที่ก่อตัวขึ้นจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระยะสั้น ได้แก่ สมัชชาคนจน เครือข่ายสลัม 4 ภาค สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย เครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายเหล่าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เครือข่ายผู้ป่วยจากการทำงาน กลุ่มผู้คัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูด-บ่อนอก กลุ่มผู้คัดค้านท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซไทย-มาเลเซีย เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ก่อเกิดขึ้นจากปัญหาปากท้องที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ ทำให้ผู้เดือดร้อนรวมตัวกันต่อสู้ แต่การเคลื่อนไหวอันยืดเยื้อของพวกเขาได้ทำให้สมาชิกเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับยุทธวิธีในการต่อสู้กับรัฐ การจัดองค์กร และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้เปิดโลกใหม่ที่มองเห็นปัญหาสังคมอันหลากหลาย ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางและซับซ้อนกว่าโลกในอดีตที่เคยมองแต่ปัญหาของครอบครัวหรือเครือญาติเท่านั้น โลกกว้างดังกล่าวทำให้พวกเขาสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองเข้ากับปัญหาที่

ตนเองประสบอยู่ รวมทั้งยังบ่มเพาะจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมให้เกิดขึ้นอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม บางเครือข่ายก่อรูปขึ้นมาสำหรับเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการของชนชั้นกลางในเขตเมือง อาทิ คณะกรรมการณรงค์เพื่อปฏิรูปสื่อ เครือข่ายการเคลื่อนไหวหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เครือข่าย 30 องค์กรเพื่อต่อต้านคอร์รัปชันในกระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

ข้อสังเกตประการสุดท้าย เครือข่ายของขบวนการภาคประชาชนที่ดำเนินการเคลื่อนไหวนั้น มีการศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาสำหรับใช้ในการต่อสู้ทางวาทกรรมกับองค์ความรู้กระแสหลักของรัฐที่ครอบงำสังคมอยู่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อม ขบวนการป่าชุมชน และขบวนการต่อต้าน GMO เป็นต้น สิ่งที่ต้องเน้นย้ำในที่นี้ก็คือ ขบวนการเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังคงมีขนาดเล็ก ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของสาธารณชน และองค์ความรู้ที่สร้างขึ้นมีลักษณะค่อนข้างลุ่มลึกและซับซ้อนมาก อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของพวกเขาไปสู่ชาวบ้านในระดับรากหญ้า

จากที่กล่าวมานี้ สามารถสรุป ณ ที่นี้ได้ว่า ขบวนการของภาคประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยปัจจุบัน ยังไม่เป็นขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movements) เนื่องจากไม่ได้เน้นต่อสู้ด้านวัฒนธรรมภายในพื้นที่ของประชาสังคม เพื่อค้นหาตำแหน่งแห่งที่ให้แก่ตนเองสามารถอ้างไว้ซึ่งอัตลักษณ์อันสง่างามได้ ในทางตรงข้าม ขบวนการภาคประชาชนส่วนใหญ่ยังคงต่อสู้เพื่อปากท้องเป็นสำคัญ และไม่สามารถปฏิเสธรากฐานของการจัดตั้งที่วางอยู่บน “ชนชั้น” ไม่ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นขบวนการของชนชั้นล่างหรือชนชั้นกลางก็ตาม แม้ขบวนการภาคประชาชนบางกลุ่มจะมีร่องรอยของลักษณะขบวนการทางสังคมใหม่ปรากฏอยู่ในระดับหนึ่ง (เช่น ขบวนการผู้หญิง และสิ่งแวดล้อม) แต่โดยภาพรวมแล้วมิได้แตกต่างไปจากขบวนการแบบเก่าในสาระสำคัญแต่ประการใด

สำหรับด้านยุทธวิธีในการต่อสู้ นั้น พบว่าขบวนการภาคประชาชนได้ใช้ยุทธวิธีในการต่อสู้อย่างหลากหลาย ทั้งช่องทางที่มีและไม่มีการกฎหมายรองรับ แต่ทุก ๆ กลไกล้วนเป็นไปโดยสันติวิธีทั้งสิ้น เช่น การเดินขบวนประท้วง การเจรจาต่อรอง การกระจายข่าวสารสู่สาธารณชนเพื่อสร้างกระแสกดดัน การ

ใช้สิทธิต่อแพ่งต่อรัฐ รวมทั้งมีการนำกฎหมายรัฐธรรมนูญมาเป็นกรอบอ้างอิง การต่อสู้ของพวกตนอีกด้วย ซึ่งสองวิธีหลังนี้จะได้ขยายความเพิ่มเติม ตามลำดับ

กฎหมายรัฐธรรมนูญที่ขบวนการภาคประชาชนนำมาใช้เป็นกรอบอ้างอิง การเคลื่อนไหวของพวกเขา ได้แก่ มาตรา 170 ที่ให้สิทธิแก่ประชาชนจำนวน 50,000 คน ลงรายชื่อเพื่อเสนอร่างกฎหมายต่อรัฐสภา มาตรา 303 และ 304 ที่กำหนดให้ประชาชน 50,000 คน มีสิทธิลงรายชื่อเพื่อเรียกร้องให้มีการตรวจสอบพฤติกรรมและการทุจริตคอร์รัปชันของนักการเมืองหรือข้าราชการระดับสูงได้ มาตรา 58 ที่กำหนดให้ประชาชนมีสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐบาล มาตรา 56 ที่กำหนดให้ประชาชนและชุมชนมีสิทธิในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุ้มครองส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อม และมาตรา 59 ที่กำหนดให้รัฐจัดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ในกรณีที่โครงการของรัฐอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตสิ่งแวดล้อม และสุขภาพอนามัย เป็นต้น

การนำกฎหมายรัฐธรรมนูญมาใช้ดังกล่าว เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวดังต่อไปนี้ ประการแรก ต้องการใช้บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเป็นช่องทางในการมีส่วนร่วมกับรัฐ เช่น การใช้สิทธิในการมีส่วนร่วม เสนอร่างกฎหมายต่อรัฐ การเรียกร้องให้ทำประชาพิจารณ์เพื่อมีส่วนร่วมแสดง ความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างกฎหมายหรือโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ และการใช้ สิทธิเพื่อมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูลข่าวสารของทางราชการ เป็นต้น

ประการที่สอง การอ้างอิงกฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างความชอบธรรม ในการต่อสู้ โดยถือว่าการต่อสู้ของภาคประชาชนนั้นได้ดำเนินการตามบทบัญญัติ ของกฎหมายแล้ว เช่น สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทยได้อ้างอิงมาตรา 4⁵ มาตรา

5. มาตรา 4 ตักศิรัความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง

26⁶ และ มาตรา 30⁷ สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือได้อ้างอิงมาตรา 46⁸ และมาตรา 79⁹ ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น กรณีของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ได้อ้างอิงมาตรา 84¹⁰ ในการต่อสู้เพื่อให้ ราชการเพิกถอนสิทธิในที่ดินแก่เอกชนที่ได้มาโดยมิชอบ และให้นำที่ดินรกร้าง วางเปล่ามาให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ เครือข่ายเหล่าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย ได้ เคลื่อนไหวเรียกร้องให้ผลิตและจำหน่ายเหล่าพื้นบ้านได้อย่างเสรีโดยอ้างอิงมาตรา 46 มาตรา 50¹¹ มาตรา 57¹² และมาตรา 87¹³ ในการต่อสู้ของพวกเขา และ กลุ่มผู้คัดค้านบ่อน้ำมันเสียคลองด่าน ได้ต่อสู้โดยอ้างอิงมาตรา 46 มาตรา

6. มาตรา 26 การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกระดับ ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพ

7. มาตรา 30 การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา จะกระทำไม่ได้

8. มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

9. มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

10. มาตรา 84 รัฐต้องจัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม จัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมให้เกษตรกรอย่างทั่วถึง รักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร

11. มาตรา 50 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

12. มาตรา 57 สิทธิของผู้บริโภคย่อมได้รับความคุ้มครอง

13. มาตรา 87 รัฐต้องสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยอาศัยกลไกตลาด กำกับดูแลให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม คุ้มครองผู้บริโภค และป้องกันการค้าขาดัดตอนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งยกเลิกและละเว้นการตรวจกฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

56¹⁴ และมาตรา 59¹⁵ เป็นต้น

กล่าวได้ว่าภาคประชาชนได้นำรัฐธรรมนูญมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ของพวกตน เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันมีเนื้อหาที่ก้าวหน้า รวมทั้งได้กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง กระนั้นก็ตาม การต่อสู้ของประชาชนก็ยังประสบกับอุปสรรคหลายประการ เนื่องจากในรัฐธรรมนูญหลายมาตรายังมีได้บัญญัติกฎหมายลูกออกมารองรับแต่ประการใด หรือบางมาตรามีกฎหมายลูกแล้ว แต่ขาดความชัดเจนและไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

ปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ รัฐธรรมนูญบางมาตราขัดแย้งกับกฎหมายที่ใช้บังคับมาแต่เดิมโดยยังไม่ได้แก้ไข ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงหิวยกรัฐธรรมนูญขึ้นมาอ้างถึงความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวของพวกเรา ซึ่งถือเป็นการดื้อแพ่งต่อรัฐ เนื่องจากการเคลื่อนไหวของพวกเรานั้น แม้ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังเป็นการละเมิดต่อกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่เดิม

กระนั้นก็ตาม เมื่อประชาชนเชื่อมั่นว่าการเคลื่อนไหวของพวกตนมีความชอบธรรม พวกเราจึงมีความกล้าหาญพอที่จะใช้สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐ (Civil Disobedience) เช่น กลุ่มวิญญูชน จังหวัดกาญจนบุรี ได้ใช้สิทธิตามมาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญ ที่กำหนดว่าคลื่นความถี่เป็นทรัพยากรของชาติ ประชาชนทุกคนมีสิทธิใช้ได้ โดยกลุ่มนี้ได้จัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้น แต่ปรากฏว่ากรมประชาสัมพันธ์ได้สั่งให้กลุ่มวิญญูชนหยุดออกอากาศโดยอ้างว่าเป็นการละเมิดต่อกฎหมายวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. 2498 ที่กำหนดให้การจัดตั้งสถานีวิทยุ

14. มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง

15. มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย หรือส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน

ต้องได้รับอนุญาตจากกรมประชาสัมพันธ์ก่อน แต่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังคงยืนยันที่จะต่อสู้เพื่อเรียกร้อง เพราะถือว่าการกระทำของพวกตนมีความชอบธรรมและได้รับการรับรองจากรัฐธรรมนูญ (ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน 2544)

กรณีการต่อสู้ของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล เนื่องจากน้ำท่วมบ้านและทำประมงไม่ได้ แต่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ พวกเขาส่งเรื่องมาตั้งแต่ปี 2534 จนในปี 2542 ชาวปากมูลได้ยึดบริเวณสันเขื่อน เพื่อตั้งเป็นหมู่บ้านแม่มนม้นยืน 1 มีผู้อยู่อาศัยกว่า 300 หลังคาเรือน ซึ่งการตั้งหมู่บ้านดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าพวกเขาปักหลักต่อสู้กับรัฐโดยสันติวิธีอย่างไม่มีกำหนดจนกว่าปัญหาของพวกเขาก็จะได้รับการแก้ไข กระนั้นก็ตาม รัฐบาลก็ยังคงเพิกเฉย จนในปี 2543 พวกเขาจึงยกขบวนขึ้นรถไฟฟรีเพื่อมาประท้วงที่กรุงเทพฯ แต่ก็ยังไม่มีการตอบสนองจากรัฐบาล ในที่สุดชาวบ้านได้ตัดสินใจยึดพื้นที่บริเวณที่จอดรถข้างอาคารปั่นไฟเขื่อนปากมูล เพื่อกดดันให้กฟผ.เปิดประตูน้ำเพื่อให้ปลาจากแม่น้ำโขงว่ายทวนน้ำขึ้นมาวางไข่ในแม่น้ำมูล จนกฟผ.ยินยอมเปิดประตูระบายน้ำ 8 บาน แต่รัฐบาลยังคงไม่เหลียวแล พวกเขาจึงยกขบวนเข้ามาในกรุงเทพฯ อีกครั้งในเดือนกรกฎาคม 2543 และมีการปั่นรั้วเข้าไปในทำเนียบรัฐบาลจนเกิดปะทะกับตำรวจปราบปรามจลาจลขึ้นอย่างรุนแรง กรณีนี้แสดงถึงการต่อสู้เพื่อเรียกร้อง โดยชาวบ้านเชื่อมั่นว่ารัฐตัดสินใจผิดในการสร้างเขื่อนปากมูล และยังรังแกชาวบ้านโดยไม่ให้ความสนใจต่อปัญหาของพวกเขานี้ในฐานะเป็นผู้ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการสร้างเขื่อนดังกล่าว

กรณีสุดท้ายที่จะกล่าวถึงได้แก่การต่อสู้ของเครือข่ายเหล่าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย พวกเขาเห็นว่าในอดีตที่ผ่านมาภาครัฐที่ไม่ถูกต้องเลยที่ห้ามมิให้ชาวบ้านผลิตสุราพื้นบ้าน เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีหน้าที่รัฐยังสนับสนุนทุนเอกชนกระทำการผูกขาดการผลิตเหล้าเพื่อจำหน่ายทั่วประเทศอีกด้วย การเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ เกิดขึ้นภายใต้บริบทของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่ต่อต้านการผูกขาดและเน้นการเปิดเสรีทางการค้า แต่บทบัญญัติดังกล่าวก็ขัดแย้งกับกฎหมายเดิมคือ พรบ. สุรา พ.ศ. 2493 ที่ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านผลิตเหล้าพื้นบ้านได้ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงใช้สิทธิไม่เชื่อฟังรัฐในการรณรงค์ให้มีการผลิตสุราพื้นบ้านกัน

อย่างเปิดเผย เพราะถือว่าการกระทำของพวกเขาเป็นสิ่งที่ถูกต้องและได้รับการรับรองจากรัฐธรรมนูญ

4. บทสรุป

การเคลื่อนไหวของภาคประชาชน เกิดจากรากเหง้าของความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอย่างซับซ้อน และการขยายตัวของพื้นที่ประชาสังคมในปัจจุบัน กระนั้นก็ตาม ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับภาคประชาชนยังคงขาดความเป็นสถาบัน (Institutionalization of social conflict) แม้รัฐธรรมนูญจะได้กำหนดช่องทางที่ประชาชนสามารถใช้ในการต่อสู้ของพวกเขาไว้อย่างหลากหลาย เช่น การมีรายชื่อ 50,000 คน สำหรับเสนอร่างกฎหมายและตรวจสอบพฤติกรรมการทุจริตของนักการเมือง สิทธิในการรับรู้ของมูลข่าวสาร การทำประชาพิจารณ์ และการทำประชามติ แต่ช่องทางดังกล่าวมักมีปัญหาขาดความเชื่อถือจากประชาชน บางช่องทางขาดกลไกในการใช้ และบางช่องทางแม้มีกลไกใช้บังคับแล้ว แต่ขาดประสิทธิภาพเนื่องจากการใช้กลไกดังกล่าวนั้น ภาคประชาชนต้องเสียเวลาและเงินทุนจำนวนมาก

การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการนโยบายเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดพื้นที่ทางการเมืองและการจัดสรรทรัพยากรของสังคม ปัญหาสำคัญที่ทำให้การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในปัจจุบันยังคงขาดกลไกทางกฎหมายที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เกิดจากความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ไร้ทางออก รวมทั้งรัฐไทยยังเป็นตัวปัญหาสำคัญอีกด้วย เนื่องจากผู้จัดการรัฐเคยชินกับการตัดสินใจกำหนดนโยบายจากบนลงล่าง ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาอำนาจในการตัดสินใจดังกล่าวไว้ โดยพยายามกีดกันมิให้ประชาชนเข้ามามีเกี่ยวข้องด้วย แต่ปัจจุบันนี้พื้นที่ทางการเมืองสำหรับการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชนได้ขยายตัวออกกว้างแล้ว จึงหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะปฏิเสธการมีส่วนร่วมของขบวนการภาคประชาชนซึ่งนับวันจะเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ พวกเขาพยายามขับเคลื่อนและผลักดันให้อำนาจของพวกเขาที่มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมเพิ่มขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนกลาย

เป็นประเด็นทางการเมืองที่เต็มไปด้วยข้อขัดแย้งที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยง่าย

ภายใต้บริบทดังกล่าวที่รัฐไม่สามารถกดทับเสียงอันดังของขบวนการภาคประชาชนเอาไว้ได้อีกต่อไป รัฐกลับพยายามที่จะใช้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ตนเอง มากกว่าที่จะให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ภาคประชาชนซึ่งไม่ค่อยมีทางเลือกมากนัก จำต้องหันมาใช้ช่องทางที่มีได้ระบุไว้ในกฎหมาย ซึ่งได้แก่ การเดินขบวนประท้วง และการถือแฟงต่อรัฐ ในการต่อสู้ควบคู่ไปกับการใช้ช่องทางตามกฎหมายที่กำหนดให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอ้างความชอบธรรมจากบทบัญญัติที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในทศวรรษนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นอีกแล้ว และการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนที่เข้มแข็งยิ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance) อีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้จัดการรัฐจะต้องให้ความสนใจอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคิดค้นกลไกการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้โดยง่าย ไม่เสียค่าใช้จ่ายมาก และมีส่วนร่วมด้วยเสียงที่ดังมีน้ำหนัก มิใช่เป็นเพียงพิธีกรรมอย่างที่กระทำกันมา โดยผู้จัดการรัฐจะต้องยอมรับฟังเสียงของพวกเขาดด้วยความตั้งใจ ซึ่งคาดว่าหากกลไกการมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะทำให้ภาคประชาชนยอมรับมากขึ้นที่จะใช้ช่องทางเชิงสถาบันที่เปิดไว้ให้แก่พวกตนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายกับรัฐ อันจะทำให้ความขัดแย้งทางสังคมที่ดำรงอยู่สามารถประนีประนอมกันได้อย่างสันติ โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างได้รับความเป็นธรรม

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล, และกนกวรรณ ธราวรรณ. 2545. ขบวนการทางสังคม
บนมติการเมืองเรื่องเพศและร่างกายผู้หญิง. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้:
ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- ธนาพล, ชัยธวัช, ศราวุธ, และชาติรี. 2544. 4 ปีรัฐธรรมนูญกับการเมือง
ภาคประชาชน. กรุงเทพฯ: คณะดำเนินงานเฉลิมฉลองเปิด
อนุสรณ์สถานวีรชนประชาธิปไตย.
- นฤมล ทับจุมพล, และจรัส ดิษฐากิจชัย. 2545. ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญ
ฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้:
ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- นลินี ตันธนิตย์, สุไลพร ชลวิไล, และศิริพร โคตะวินนทร์. 2545. ประสบการณ์
การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อน
ราชสีห์. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ:
สกว.
- นวลน้อย ตีรรัตน์, และชัยยศ จิรฤกษ์ภิญโญ. 2545. ขบวนการทางสังคม
กับการต่อต้านคอร์รัปชัน: ศึกษากรณีการทุจริตการจัดซื้อยาและ
เวชภัณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการ
ประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐ์. 2543. *โครงสร้างองค์กรแรงงานและไตรภาคี*. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิธอามณ์ พงศ์พจน์.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2541. *การเมืองบนท้องถนน: 99 วัน สมัชชาคนจน*.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง, และอนุสรณ์ อุณโณ. 2545. ขบวนการเครือข่ายประมง
พื้นบ้านภาคใต้ กรณีศึกษาสมัชชาชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน. ใน
วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: สกว.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2545. ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย. ใน *วิถีชีวิต
วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.

- มณีรัตน์ มิตรปราสาท. 2545. ขบวนการของชาวสลัมในประเทศไทย. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. 2545. คณานหญิง สหภาพแรงงาน และเอ็นจีโอ กระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- ศยามล ไกยูรวงศ์, อัจฉรา รักยุติธรรม, และกฤษฎา บุญชัย. 2545. ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์. ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สกว.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2538. *ปัญหาแรงงานในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.

Chai-anan Samudavanija. 1992. *State building, democracy and coups in Thailand, issues in Thai political development*. Bangkok: Chulalongkorn University.

Chairat Charoensin-o-larn. 1988. *Understanding postwar reformism in Thailand: A reinterpretation of rural development*. Bangkok: Duangkamol.

Coser, Lewis. 1956. *The functions of social conflict*. New York: Free Press.

Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and class conflict in industrial society*. Stanford: Stanford University.

Grant, Wyn, ed. 1985. *The political economy of corporatism*. Hampshire: Macmillan.

Hewison, Kevin. 1983. The development of capital, public policy and the role of the state in Thailand. Ph.D. thesis, Murdoch University.

Kittipak Thavisri. 1991. Trends toward corporatist labour controls

- in Thailand and Malaysia. Ph.D. thesis, Northern Illinois University.
- Kriesi, H. 1988. From structure to action: Social movement participation across culture. in *International social movement research*, Vol. 1, B. Klandermans, H Kriesi, and S Tarrow, eds. Greenwich, Conn: JAI Press.
- Miliband, Ralph. 1988. Divided societies: *Class struggle in contemporary capitalism*. Oxford: Clarendon Press.
- O'Connor, James. 1988. On the two contradictions of capitalism. *Capitalism, Nature, Socialism*, Vol. 2, October.
- MacEwan, Arthur. 1999. *Neo-Liberalism or democracy?*. Australia: Pluto Press.
- Metcalfe, Andrew. 1997. *For freedom and dignity: Historical agency and class struggles in the coalfields of NSW*. Sydney: Allen & Unwin.
- Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 1992. *Thailand: Economy and politics*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2000. *Thailand's crisis*. Bangkok: Silkworm Books.
- Riggs, Fred W. 1967. Thailand: *The modernization of a bureaucratic polity*. Honolulu: East-West Centre Press.
- Scott, Alan. 1990. *Ideology and the new social movement*. London: Unwin Hyman.
- Sewell, William H. 1988. How classes are made: Critical reflections on E.P. Thompson's theory of working-class formation. in *E. P. Thompson: Critical perspectives*, Harvey J. Kaye, and Keith McClelland, eds. Cambridge: Policy Press.

- Somsak Samukkethum. 2001. The institutionalization of labour conflict in Thailand: Strategies of labour control 1958-1992, Ph.D. thesis, James Cook University.
- Sungsidh Piriyarangsan. 1989. The formation of a workers-strategic group: An analysis of the labour movement in Thailand (1958-1976), Ph.D. thesis, Bielefeld University.